

MICHEL BUTOR'UN *DERECELER* ADLI ROMANINDA ANLATIMSAL YAPI VE ANLATIM YÖNTEMLERİ

Zümrâl Ölmez*

Özet

“Dereceler”, Michel Butor’un tek sesli anlatıma dayanan romanlarının sona erdiğini göstermekte, çoksesli yapılarının başladığını haber vermektedir. Yazarın ilk üç romanı “Passage de Milan”, “L’Emploi du Temps” ile “La Modification” da birer anlatıcı bulunmasına karşın “Dereceler” üç farklı anlatıcı tarafından kaleme alınmıştır.

“Dereceler”de bir öğretmenin 12 Ekim 1954 tarihinde 15-16 saatleri arasında Paris Taine lisesi ikinci sınıf öğrencileriyle yaptığı “Amerika’nın Keşfi ve Fethi” konulu tarih dersi betimlenmektedir. Oldukça dar bir mekânda ve bir saat gibi kısa sürede cereyan eden derste farklı dönemler ve bölgeler ele alınır. Konu ile bağlantılı çok sayıda metne yapılan göndermelerle ve alıntılarla öykünün genişlemesi sağlanır.

Her biri yedi alt-bölüm içeren üç ana bölümden oluşan söz konusu romanda anlatıcının tarihsel ve yazınsal yolculuğunun yanı sıra Michel Butor’un, yapıtını oluşturduğu metinlerle mücadelesine okuyucu ile işbirliğine, okuyucuyu bilgilendirme çabasına tanık olmaktadır. Bir başka deyişle “Dereceler”de, Paris’te bir lise sınıfının betimlenmesi yapıldığı gibi yazarın yazınsal üretiminin üç aşaması da sergilenmektedir.

Anahtar sözcükler: Roman, metinlerarası ilişkiler, betimleme, bakış açısı, anlatıcı, çokanlamlılık, çokseslilik, iç-içe anlatı.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Abstract

Narrative Structure and Narration Methods in the novel “Grades” of Michel Butor

“Grades” indicates the end of Michel Butor’s novels based on a monophonic narration and heralds the beginning of his polyphonic work of art. Despite of the fact that there is one narrator in each one of the first three novels of the author, “Passage de Milan”, “ L’Emploi du Temps” and “La Modification”, three different narrators compose “Grades”

A history lesson of a teacher “Discovery and Conquest of America” in October 12th, 1954 between 15:00 and 16:00 hours with second grade pupils at Taine Hight School in Paris is described in “Grades”. Various periods and regions are explained in a rather narrow location and in a very short time like one hour. The extension of the story is ensured by means of quotations and references to many texts related to the topic.

We witness the endeavour of Michel Butor to inform readers, to cooperate with them, and his struggle with texts forming his work of art together with historical and literary travel of the narrator in this particular novel consisting of three main chapters each containing seven sections. In other words, a description of a high school class in Paris is made in “ Grades” as well as three phases of the author’s literary production.

Key words: novel, intertextual relations, description, point of view, narrator, polysemy, polyphony, mise en abyme.

Dereceler, Michel Butor’un tek sesli anlatıma dayanan romanlarının sona erdiğini göstermekte, çok sesli yapıtlarının başladığını haber vermektedir. Yazarın ilk üç romanı *Passage de Milan*, *L’Emploi du Temps* ile *La Modification*’da birer anlatıcı bulunmasına karşın *Dereceler* üç farklı anlatıcı tarafından kaleme alınmıştır. Her biri yedi alt-bölüm içeren roman üç ana bölümden oluşmaktadır. I. bölümde tarih-coğrafya öğretmeni Pierre Vernier, içinde kendi yeğeninin bulunduğu bir sınıfta olup biteni anlatmaya çalışıyor, derken yeğeni Pierre Eller’e bırakıyor kalem, daha doğrusu olanları yeğeninin ağzından aktarmaya başlıyor; üçüncü bölümde ise, anlatının birinci tekil kişisi yine Pierre Eller’in, aynı lisede edebiyat öğretmeni olan eniştesi Henri Jouret’dir. Yapıtın birinci ve üçüncü bölümünde kahramanlar –Pierre Vernier ile Henri Jouret- yeğenleri Pierre Eller’e seslenmekte, ikinci bölümdeki anlatıcı yeğen Pierre Eller ise birinci bölümün anlatıcısı Pierre Vernier’ye seslenmektedir. Gerçekte ikinci bölümün anlatıcısı yeğen Pierre Eller’in arkasındaki kişi, onun yerine konuşan dayısıdır. Pierre Vernier topladığı verileri, bilgileri haber

verenlerin ağzından, kendini onların yerine koyarak anlatmakta ve farklı bakış açıları yaratmakta, bunu da

Senin kendinin ne olduğunu, yani nereden geldiğini, hangi yöne gittiğini şimdiki zamanının yöneyini gözünde canlandırabilmen için daha şimdiden yöntemsel inceleme,yeniden kurma, varsayım geliştirme için büyük çaba göstermem, kendimi senin yerine koymam, senin gözlerinle kendimi görmeyi denemem, bunun sonucunda bu anlatının dengesini değiştirerek sözü sana vermem gerekirdi (Butor, 2005 :121).

diyerek, anlaşılır bir biçimde itiraf etmektedir. İkinci bölümde yeğen Pierre Eller bu aldatmacaya karşı çıkarak dayı Pierre Vernier'i sert bir dille eleştirir:

Eğer kitabını okumamı istiyorsan, eğer daha ilk sayfalardan uzaklaşmamı İstemiyorsan, cümlelerin bana ulaşması,beni ikna etmesi ve yükselttiğim, Sana karşı , bütün bu uğraşına karşı yükselen o duvarı kurnazlıkla yavaş yavaş Yıkması için onları benimkinden farklı bir ağızla aktarman gerekir.....(Butor,2005:285).

Üçüncü bölüm romanın özeti gibidir. Anlatıcı Henri Jouret meslektaşının öyküsünü yorumlar. Romanın son bölümünde bu görevi üstlenme nedenini şöyle açıklar :

Dayın Pierre artık yazmayacak(...) dayın Pierre hastanede (...).Şimdi ben yazıyorum;
Onun yerine ben geçtim; bu yıkıntıyı biraz ayağa kaldırmaya çalışacağım.(Butor,2005:377).

Meslektaşı Pierre Vernier'nin öyküsünü nasıl yorumladığını birkaç örnekle açıklayalım: önce Henri Jouret'lerde geçen bir gece sahnesini Pierre Vernier'den dinliyoruz:

Henri Enişte Rose halanın kalktığını hissetti.Yan odada bir çocuk Ağlıyordu.'Kimdi ağlayan ? -Claude,küçük bir karabasan görmüş. Biraz su içirdim tekrar uyudu (Butor,2005:220) .

Henri Jouret'nin yorumunu da alalım :

Rose yanımda değildi, kapının yanındaki küçük lamba yakılmıştı, ağlayan François'ydı.(...)Uykusunda yakınıyordu.'okula gitmek İstemiyorum.(.)Rose ona bir bardak su getirmeye gitti (Butor,2005:329)

Bir başka örnek:

Pierre Eller'in Micheline Pavin ile tanışmasını önce Pierre Vernier'den öğrenelim :

O gün izci gezisi yoktu;bana saat dörtte Royal-Saint-Germain Kahvesinde bütün aileden gizli tutmamı istediğin bir randevu vermiştin,çünkü Michelin Pavin beni istiyordu (Butor,2005 :184).

Henri Jouret'ye de kulak verelim :

Dayın saat beşte bir kahveden telefon etmeye gitti. 'Micheline Pavin?

-Ben Pierre Vernier.(...)O günden beri sizi aramadığım için beni affettiniz mi?

-Aramanız gerekiyor muydu?Yarın görüşüyoruz değil mi?

-Elbette, ama buluşmanın yerini ve saatini belirlemeyi unutmuştuk (Butor2005:361).

Bu örnekler bize aynı olayın farklı bakış açılarıyla ele alınışını göstermekte, Henri Jouret ile meslektaşı Pierre Vernier'nin betimlemeleri arasındaki çelişkinin vurgulanmasıyla da , tek mutlak gerçeğin olamayacağı ve her olayın birçok açıdan yorumlanabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Üç farklı bakış açısıyla anlatımın yanı sıra, *Dereceler*'le, Michel Butor'un yukarıda sözünü ettiğimiz ilk üç romanında anlatılan kişisel serüvenler yerini kolektif serüvene bırakmıştır. Başka bir deyişle *Dereceler* Michel Butor'un I.dönem yapıtlarındaki tekli yapıdan II.dönem yapıtlarındaki çoğul yapıya geçişin de göstergesidir.

Dereceler sözcüğü çok anlamlıdır, dolayısıyla bir başlık için uygundur. Çok anlamlılığı okuma içinde gelişecek, açılacaktır diyen Michel Butor, kitabın bütünlüğü içinde bu başlığa sözlüğün seçtiği bütün anlamları vermeye çalışır. "Dereceler" kökenbilimsel olarak yalnızca bir basamaktır; yatay bir basamaktan merdivendeki bir başka basamağa geçilebilir. Bu sözcük bilimsel alanların tümünde ölçüleri belirtmek için de kullanılır; ısının ölçüsü, çember yayının ölçüsü, açının ölçüsü gibi.....gündelik yaşamda ise, üç dereceden sözü edilen Fransız eğitim alanlarını belirtmeye yarar. İncelediğimiz yapıtta kuzenlik derecelerinden de söz edilir.

Dereceler metinlerarası bir yapıttır. Yazar kendisinin de dediği gibi, "kütüphaneden alıntılacağı metinlerle" (Jongeneel,1988:120) yapıtını oluşturur. Bir eleştirmen Butor'un *Dereceler*'ini "yan yana getirme-birbirine ekleme sanatı"(Waelti-Walter,1977:20) olarak nitelendirir. "Bir metne ayırışık öğeler sokarak metnin çizgiselliğini kesen, onu başka bir

metnin uzamına gönderen”(Aktulum,1999:15) metinlerarası ilişkilerin alıntı, gönderme, anıştırma, öykünme gibi biçimlerinin uygulandığı gözlenir.Söz konusu metinler Pierre Vernier'nin öyküsünü yansıtan , yorumlayan, özetleyen veya tamamlayan alıntılardır. Alıntı bilgi birikimidir, metni bir bilgi dağarcığına dönüştürür. Anlatıcı-kahraman , betimlenmiş olayları gerçeğe benzer kılma, başka bir deyişle betimlenmiş olayların, olguların gerçekliğine okuyucuyu inandırmak için göndermeler yapar, ana metne alıntılar yerleştirir. *Dereceler* gerçek kolaj örneği değildir. Ana metinle uyum sağlayan , kaynaşan alıntı metinler seçilmiştir.

Kitabın temel izleği öğretimdir. Bir tarih-coğrafya öğretmeninin 12 ekim 1954 tarihinde 15.00-16.00 saatleri arasında Paris Taine Lisesi ikinci sınıf öğrencileri ile yaptığı “Amerika'nın Keşfi ve Fethi” konulu tarih dersi betimlenmektedir.Oldukça dar bir mekânda ve bir saat gibi kısa sürede cereyan eden derste öğretmen Pierre Vernier Christoph Colomb'un ilk deniz seferini anlatır. Söz konusu temel dersin çevresine daha önceki ve daha sonraki dersler, aynı zamanda yapılan dersler gelip yığılmakta buna Taine Lisesi öğretmenlerinin özel yaşamları, aile ilişkileri, öğrencilerle aralarındaki yakınlık dereceleri de eklenmektedir.

Biraz önce sözünü ettiğimiz anlatıcı-kahraman Pierre Vernier'nin seçtiği “**Amerika'nın keşfi ve Fethi**” konusu romanda birçok kez yinelenen bir tür nakarattır. 12 ekim 1954 tarihi de anlamlıdır. Amerika'nın Christophe Colomb tarafından keşfinin yıl dönümü olduğu gibi, yeğen Pierre Eller'in 15.yaş günüdür ve erişkinliğe geçişinin de başlangıcıdır.

12 ekim 1954 tarihli dersini anlatmaya başlarken ;

Bugün size önemli olan bu olayın nasıl meydana geldiğini, evrenin boyutlarının birden bire nasıl katlandığını, yani Amerika'nın keşfini ve fethini anımsatmak istiyorum.”(Butor,2005:66-67).

diyen Vernier, Amerika'nın keşfini “dünyanın çehresindeki değişiklik” (Butor,1960:33) olarak tanımlar.

“Amerika'nın Keşfi ve Fethi” konulu derste Pierre vernier, Marco Polo'nun *Dünya'nın betimi* ile Montaigne'in *Denemeleri*'nde “Des Coches-Yolcu arabaları üstüne deneme” sinden parçalar okur. *Dünya'nın betimi* dikte edilmiş bir yapıttır. Anlatıcı Rustichello de Pisa Marco Polo'nun serüvenlerini nakleder. *Dereceler*'de anlatıcı Pierre Vernier de yeğeni Pierre Eller'e öyküyü dikte eder. Daha önce de vurguladığımız gibi, romanın ikinci bölümünde Dayı Vernier yeğenini anlatıcı olarak gösterir. Bu da Venedikli Marco Polo'nun öyküsünün anlatımı ile Pierre Vernier'nin anlatımı arasındaki benzerliği ortaya koymaktadır. Marco Polo'nun kitabı bilinmeyen bir dünyayı gösterir ve tanıma görme isteği uyandırır.

Bu nedenle Christophe Colomb 2Ağustos 1492’de sefere çıkar.Pierre Vernier adı geçen yapıtın ikinci bölümünden alıntılar yaparak “yazı dilinin devrimsel gücünün çarpıcı bir örneğini sunar.” Marco Polo’nun metninin “yeni ülkeler keşfetmenin hareket noktası” olduğunu vurgular. Söz konusu kitaptan esinlenen anlatıcı- kahraman Vernier Taine lisesi 2A sınıfının betimlemesini içeren bir kitap yazmaya da girişir.

Yeğeni Pierre Eller’i , öğrencilerini, okurlarını bilgilendirmek, yetiştirmek için yazarın seçtiği okul programının uygulanmasının öyküsüne koşut olarak anlatıcı kahramanın, öğretmenlik yaptığı 2A sınıfı öğrencilerinin ve öğretmenlerinin betimlemesini içeren kitap yazma çabasına okurun tanıklık etmesi ve bunun yanı sıra yapıtın, okurun okuma edimi, sürecinde oluşması bizi Michel Butor’un ilk üç romanında olduğu gibi “yapıtın tümüyle benzerlik ilişkisi kuran, anlamını destekleyen, içine girdiği öyküyü yansıtan (Aktulum, 1999: 15) “iç içe anlatı yönteminin *Dereceler*’de de uygulandığı sonucuna vardırır. Bu iç-içelik metne metinlerarası bir özellik katar. Anlatıcı-kahraman bir Marco Polo öykünmecisidir ve *Dereceler* açık metinlerarası ilişki biçimi olan bir öykünmenin yarattığı yapıt olarak algılanabilir.

Kısaca *Dereceler*’de anlatıcı kahraman Pierre Vernier’nin, yeğeni Pierre Eller’i, öğrencilerini, okurlarını yetiştirmek, eğitmek amacıyla giriştiği tarihsel, yazınsal ve kültürel yolculuğunun yanı sıra, yazarın yapıtını oluşturduğu metinlerle mücadelesine, okuyucu ile işbirliğine, okuyucuyu bilgilendirme çabasına tanık olmaktayız. Demek oluyor ki, *Dereceler*’de Paris’te bir lise sınıfının betimlenmesi yapıldığı gibi yazarın yazınsal üretiminin üç aşaması da sergilenmektedir.

Öte yandan, “Amerika’nın Keşfi ve Fethi” konulu dersinde Pierre Vernier söz konusu fethin sonuçlarının değerlendirmesini yapar. Eleştirel bir bakış açısıyla kaleme aldığı görüşlerini öğrencilerine aktarır.(olumsuzlukların sıralandığı görüşleri dinleyelim)

(...) dördüncü sınıf öğrencilerime Amerika kıtasının fethini,(...) madenlerde Yerlileri zorla çalıştırma düzenini,siyah köle ticaretinin başlangıcını,İspanya’ya Altın akışını ve tüm Avrupa’da bankalarını gelişmesini anlattım (Butor,2005:15).

Amerika’nın keşfi ve Fethinin Avrupa üzerine etkisi de inceleyen Pierre Vernier:

Amerika’nın keşfinden sonra Avrupa toplumlarındaki dönüşümden, artan hayat pahalılığından, (...) Fugger,Médicis gibi bankaların devasa adımlarla

gelişmesinden, bunun yanında yoksul sınıflarda yaşam düzeyinin düşmesinden (.....) (Butor,2005:185).

söz eder. “Avrupa’da ekonomik ulusalcılık ve Devletçilik” olduğunu ve “Avrupa’nın dünyayı sömürdüğünü” (Butor,2005:236) vurgulayarak inceleme sonuçlarını özetler. Biz de anlatıcı-kahraman Vernier’nin Amerika’nın keşfiyle ortaya çıkan olumsuzluklar üzerine yaptığı değerlendirmeler sonucunda sömürünün ve ötekinin boyun eğişinin altını çizdiğini söyleyebiliriz.

Dereceler’de “ÖTEKİNİN SESİ sorunsalı” (Havercroft,1991:281) Vernier’nin öğrencilerinin üzerinde çalıştıkları metinlerde – özellikle, Montaigne’in metninde saklıdır. Fetihçi İspanyolların açgözlülüğü, ikiyüzlülüğü Montaigne’in “Des Coches-Yolcu arabaları üstüne Deneme”sinde yer almıştır :

(...) onları daha kolayca ihanete,paragözlülüğe ve her türlü insanlık dışılığa ve acımasızlığa ,bizim geleneklerimizin örneğine ve kalıbına uydurmak için, biz onların bilgisizliklerinden, deneyimsizliklerinden yararlandık. (Butor 2005:295).

Montaigne’in yapıtından alıntılanan bu pasajda kişi adlı “NOUS-BİZ” in kullanımı kolektif sorumluluğu gösterir. Metinde kendilerini savunan, kendi adına konuşan “JE-BEN”(1.tekil kişi) yani yerli bulunmadığından anlatıcı-kahraman Vernier Montaigne’den aldığı “Bizi” kullanarak yerli halkın yerine dolaylı olarak konuşur.

Öteki kültürün iki örneği de Paris Taine Lisesinde ve civarında karşımıza çıkar. Fransız öğrenciler arasında biri Karayiplerden Maurice Tangala, diğeri de gizemli Kuzey Afrikalı olmak üzere farklı ulustan iki kişi bulunmaktadır. Her ikisi de ÖZNE-Birey olamazlar. Özenin sözünü ettiği –İLS (ONLAR) 3.Çoğul ya da 3.tekil kişidirler; anlatıcı söz konusu kişilerin farklılığı üzerinde durur: (şöyle der)

Maurice Tangala’ya gelince, onun durumu başka.(...) Karayiplerden gelen Bir karaderili olduğu için, Amerika, Amerika’nın arzusu, Amerika’nın mutsuzluğu
Amerika’nın intikamı, esranı üzerine olan bu ders ,onu özellikle etkiliyor,(..)
Bu dersin onu sizin hepimizden farklı biçimde ilgilendireceğini sanıyorum ,
Çünkü yalnızca renginin farklı olmasıyla, başka bir yığın farkın da belirtisi
Olan pütürlü derisindeki pigmen ayrıntısı yüzünden ondan farklı olan hepimizden
(..) haksız yere kendine mal etmeyi sürdürdüğü uygarlığı tekelinde tutan Avrupa’dan
geri alabileceği her şeye yoğunlaşırdı (Butor,2005:92-93).

Kuzey Afrikalı'nın ise adı bile yoktur. Anlatıcı onu "Saint-Germain Bulvarında, bir parkta oturan yara bandı maskeli, uzun boylu Kuzey Afrikalı" (Butor,2005:386) olarak tanımlar, dahası, bu esrarengiz yabancıyı metafor kullanarak yırtıcı hayvana benzetir: (romandan aldığımız bu örnekte, anlatıcıya kulak verelim) "Şu Kuzey Afrikalı da ne istiyordu? yara bantlarının arkasından görülen gözleri, yara bantlarıyla kapalı burnu, aç kurt bakışıyla ?"(Butor,2005:79).

Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi, *Dereceler*'de anlatıcı-kahraman Vernier'nin temel dersi "Amerika'nın keşfi ve fethi" konusu üzerine Marco Polo'dan Montaigne'den yapılan alıntılarla fetih olgusu irdelenmiş, özellikle Montaigne'in ağır eleştiriler içeren metinleri ile de fethin olumsuz etkileri vurgulanmıştır. Olumsuzlukların başında gelen ÖTEKİ sorunsalı da işlenerek Avrupalının etnik yaklaşımı, merkeziyetçi tutumu eleştirilmiş, daha iyi bir gelecek kurmak için ötekinin birey olma hakkının tanınmasının, geçmişin hatalarının ortaya koyup düzeltilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak , çok sayıdaki alıntı evreniyle, çizgisel olmayışıyla, değişik bakış açılarıyla, bir başka deyişle, çoksesliliğiyle, bir araya getirilmiş öykülerin çeşitliliğiyle,Michel Butor'un *Dereceler* başlıklı romanı, roman kahramanlarının öyküsü olmaktan çıkar. Tek öykü değildir. Bir öykünün yazılışı ve yazılmanın öyküsü *Dereceler*, tarihsel bilgilerle, farklı metinlerle değişik ufuklara açılmaktadır.

KAYNAKÇA

AKTULUM, Kubilay. (1999). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki yayınevi.

BUTOR, Michel . (2005). *Dereceler*. (Çev.Ali Özçelebi). İstanbul:YKY

HAVERCROFT, Barbara .(1991). “L’écriture d’une histoire et l’histoire d’une écriture: l’univers romanesque de *Degrés*”, in *Création selon Michel BUTOR, Réseaux –Frontières, écart, Colloque de Queen’s University*. Paris: Nizet, 273-283.

JONGENEEL, Else .(1988). *Michel Butor, Le Pacte Romanesque*. Paris: José Corti.

WAELTI-WALTERS, Jennifer. (1977). *Michel Butor. A Study of his view of the world and a panorama of his work 1954-1974*. Sono Nis Press, Victoria B.C.